

לקט פניני הרב

על

פרשיות השבוע

ספר במדבר – פרשת מסעי

מאת

הרב יוסף דוב הלוי

סולובייצ'יק זצ"ל

נאסף ע"י מנחם יהודה נוסבאום

מ--:

מסורה – מאסף תורני - איחוד הקהילות החרדיות באמריקה

בית יצחק – קובץ תורני – ישיבת רבנו יצחק אלחנן

YU Torah

ספרי הרב צבי שכטר שליט"א:

נפש הרב

מפניני הרב

דברי הרב

ומעוד מקורות כפי שצוין בראש כל קטע שנלקט

ירושלים תובב"א

תשע"ט – שנה שלישית

מצוות יישוב הארץ

ושפטו העדה – והצילו העדה

א) במדבר פרשת מסעי פרק לג

(א) אֱלֹהֵי מִסְעֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעִבְיָתָם בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:
(ב) וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצְאֵיהֶם לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וְאֱלֹהֵי מִסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם:

מתוך: בשם אומרם – עמ' מט

לגבי מסעות ישראל במדבר, לא הודיע להם מתי מתחיל מסע מסויים שלהם. לכן שכרם של בני ישראל היה יותר גדול, כי מהעובדא שלא ידעו על זמני המסעות, נדרשה מהם אמונה איתנה וחזקה יותר בה'.

ב) במדבר פרשת מסעי פרק לג
ג) ויסעו מרעמסס בהרש הראשון בחמשה עשר יום לחדש
הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים:

מתוך: זמן חירותנו-עמ' עח-עט

ג) במדבר פרשת מסעי פרק לג
ד) ומצרים מקברים את אשר הבה ה' בהם כל
בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים:

מתוך: זמן חירותנו-עמ' קיח

בני ישראל היו עבדים במצרים, אך הם נשתעבדו לא לפרעה בלבד. בהיותם חסרי הגנה וחלשים נתונים היו לאכזריות ולגסות שהפגין כלפיהם כל פקיד או כל אדם אחר אשר תפש עמדה של כוח במצרים, כל מי שהיה חזק מהם. החברה כולה הורכבה מעריצים ומעבדים.

בליל הפסח היכה הקב"ה כל בכור, היינו: את כל אלה שנולדו ראשונה והפעילו סמכות אכזרית באלצם אנשים אחרים לציית לרצונם. כל אחד מהם היה אדון לעבדים. ה' העניש גם את אליליהם, משום שכאשר מענישים עם, חובה להרוס גם את תורתו. מי שמוענש בעוד שתורתו נותרת על כנה, ישוב ויחזור על אותן שגיאות. "ובאלהיהם עשה ה' שפטים" (במדבר לג, ד). פירושו של דבר כי בליל הפסח פגע ה' באידיאולוגיה של העבדות, של דיכוי באמצעות כוח ואלימות, של שלטון בבני אדם באמצעות הפחד.

בחירת ישראל במצרים לא באה באמצעות "כיבוש", באמצעות היד החזקה והזרוע הנטויה, באותות ובמופתים, אלא באמצעות התגלות קול הדממה הדקה בלב האוימה, על ידי מילוי הצו של "ולקחתם אגוז אוזב וטבלתם בדם" (שמות יב, כב), באמצעות התרוממותן הפתאומית של הנפש והרוח, באמצעות "ויקר העם וישתחור" (שם, מסוק כז), על ידי קבלת קדושתו של ישראל וקדושת המצוות, על ידי "בדמך חי" (יחזקאל טז, ו), באמצעות הפיכת עם ישראל למקדשו של ה' – וכשם שקדושת המקדש לא בטלה מעולם, כך גם בחירת ישראל תתמיד לנצח.

באיזה שגב מצלצלים דבריה של התורה: "ולקחתם אגוז אוזב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ... ושמתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם" (שמות יב, פסוקים כב, כד). נצחיותו של עם ישראל לא באה לעולם בעזרת אותות ומופתים של היד החזקה והזרוע הנטויה, אלא על ידי טבילת אגודת אוזב בדם, על ידי התנהגותם ההרואית של בני ישראל במצרים בהביאם את קורבן הפסח.

עם ישראל החל בהנחת תפילין במצרים, כפי שנאמר: "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך" (שם יג, ט). בעשותם כך הפכו לבני תורין, וראיה לכך היא העובדה שהתורה מכריזה על ניהוג כל המצוות – קורבן הפסח, המצה, המרור, סיפור יציאת מצרים – בליל חמישה עשר בניסן, בעוד שבני ישראל היו עדיין במצרים. גם הבכורות, מכל מקום, לא התרחש קודם לחצות הלילה. בני ישראל יצאו ממצרים מוקדם בבוקר היום הבא, כאמור: "בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים" (במדבר לג, ג). מדוע אין התורה תובעת את שמירת המצוות כולן רק מאותו בוקר? אחרי הכול, בליל חמישה עשר בניסן היו עדיין בני ישראל עבדים במצרים!

מעניין הוא שרבי אלעזר בן עזריה טוען, כי יש לקיים את כל המצוות המיוחדות לליל הסדר דווקא לפני חצות, קודם לזמנה של סכת בכורות (פסחים קכ ע"ב). ומדוע? משום שקדושתו הגדולה של ליל השימורים איננה נעוצה בניסים ובנפלאות שעשה ה' באותו לילה, לא בקניין כיבוש המבוצע ביד רמה ובזרוע נטויה, אלא בקניין קידוש, באמצעות המצוות, באמצעות גילוי שכינה בקול דמסה דקה. בני ישראל עצמם ביצעו את הגדול שבניסים: הם רוממו את עצמם לדרגת עם קדוש. רק לאחר שנט זה התרחש, החלה הגאולה באמצעות "הכיבוש", ובא זמנם של הניסים אשר נעשו ביד חזקה ובזרוע נטויה.

לולי גאלו בני ישראל את עצמם תחילה, על ידי שקידשו את עצמם בליל השימורים במצרים, לא היתה הגאולה באמצעות הכיבוש מגיעה לשלמותה. "בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעט לעז, היתה יהודה לקדשו ישראל מסשלותיה", ורק לאחר מכן – "הים ראה וינס הירדן יסב לאחור" (תהלים קיד, א-ג).

הגמרא בכתובות (ק"י, ב) ורש"י בחומש. „ת"ר: לעולם ידור אדם בארץ ישראל, אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ואל ידור בחו"ל, אפילו בעיר שרובה ישראל. שכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו א' וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א', שנאמר: לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא'. וכל שאינו דר בא"י אין לו א' ? אלא לומר לך, כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים, שכן בדוד הוא אומר: „כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים“. המסקנה, שאת הפסוק: „לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא'“ אין לפרשו במובנו המילולי, כי „הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו א'“, אלא במובן סימלי, ש„הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים“ („ישראל שבחוץ לארץ עובדי עבודה זרה בטהרה“), לפי הפסוק: „כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים“. וכו'. (שמאל א, כו). נציין, רש"י בחומש, בפ' לך-לך, על הפסוק: „ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לא'“, אומר: „אבל הדר בחו"ל כמי שאין לו א'“. נשאלת השאלה: הלא כבריייתא נדחה הפירוש המילולי של הפסוק בויקרא, למה הביא אותו רש"י על הפסוק בלך-לך ?

ועוד משהו תמוה: בפרשת בהר, על הפסוק המובא כבריייתא: „להיות לכם לא'“, מצטט רש"י תו"כ: „שכל הדר בא"י אני לו א', וכל היוצא ממנה כעובד עכו"ם“. בויקרא הוא מסר את לשון הבריייתא לפי המסקנה, כעוד שבלך-לך הוא מעתיק את הלשון באורח מילולי בלי התיקון שלאחר כך. (בתוספתא, ע"ו, פ"ה, הנוסחא היא קצת שאנה: „הרי הוא אומר, ושבת בשלום אל בית אבי, שאין תלמוד לומר, והיה ה' לי לא'“; ואומר, לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לא' — כל זמן שאתם בארץ כנען, הריני לכם לא', אין אתם בארץ כנען — איני לכם לא' וכו'. וכן דוד אומר, כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עובד עבודת כוכבים! אלא שהיה דוד דורש ואומר:

ד) במדבר פרשת מסעי פרק לג
(נג) והורשתם את הארץ וישבתם בה פי לכם
נתתי את הארץ לרשת אתה:

מתוך: חמש דרשות-עמ' פח-צב

מצות ישוב ארץ-ישראל

מצות ישוב ארץ-ישראל היא אחת המצוות שלא זכתה למעמדה הראוי בעיני יהודים, משום כך ניתן לסווגה כמצוה יתומה. אינני מכוון לימי הביניים, כאשר נסיעה לארץ ישראל ושהייה בה היתה כרוכה בסכנה, כפי שמובא בתוספות, כתובות ק"י: „אינו נוהג בזמן הזה, דאיכא סכנת דרכים“. כונתי לעידן החדש. מצוה זו לא קיימו היהודים כדבעי. אילו קיימו היהודים בעוד מועד את המצוה במלוא שיעורה כראוי, היו מאות אלפי יהודים ניצולים בשנות השואה.

מצוה זו נובעת מגזירת הכתוב: „והורשתם את הארץ וישבתם בה“, והיא היא ירושה וישיבה. ירושה — פירושה כיבוש, שלטון ממלכתי. ישיבה משמעה שיקום כלכלי. שני הפעלים הללו מייצגים שני היסודות של המצוה. רמב"ן סבר ניסח את האמת, שריבנות מדינית בארץ ישראל היא מיסודות של ירושה וישיבה. „שנצטוונו לרשת את הארץ אשר נתן הא-ל לאבותינו וכו' ואל נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. ואני אומר כי המצוה שחכמים מפליגים בה, והיא — דירת ארץ ישראל וכו' הכל הוא ממצות-עשה היא שנצטוונו לרשת הארץ ולשבת בה“. אי-אפשר לפרש אחרת דברי הרמב"ן. תנועתנו הבינה זאת ואישרה קיום המדינה כערך יסודי דתי במערך הערכים שלנו.

כל המניח את ארץ ישראל — בשעת שלום — ויוצא, כאילו עובד עבודת כוכבים וכו'. ר' שמעון בן אלעזר אומר, ישראל שבחוץ לארץ עובדי עבודה זרה בטרה"ו וכו' בצורה זו אין הניסוח הקודם מתוקן. להיפך, הוא מושווה לניסוח השני: „כל המניח את ארץ ישראל — בשעת שלום — ויוצא, כאילו עובד עבודת כוכבים“. בגמרא שלנו מתוקן המשפט „כמי שאין לו א'“ ובמקומו מקבלת הברייתא את הניסוח השני — „כאילו עובד עבודת כוכבים“. שינוי שני יש באותה הברייתא בתוספתא. בעוד שבברייתא בגמרא מובא רק הפסוק מויקרא, משתמשת הברייתא בתוספתא בפסוק של יעקב: „ושבתי בשלום אל בית אבי“. יתכן שבברייתא בגמרא מתוקן הניסוח „כמי שאין לו א'“, מפני שהיא מסתמכת על פסוק שלאחר מתן תורה, בשעה שבברייתא שבתוספתא, שגם היא סומכת על פסוק של יעקב שלפני מתן תורה, נשאר אותו הביטוי).

כולנו יודעים את שיטת הרמב"ן (שהוא ניסח במלים ספורות במקומות אחדים: בראשית כ"ו, ה'; מ"ח, ז'; ויקרא י"ח, כ"ה), שהאבות והשבטים קיימו מצוות כל עוד היו בארץ ישראל, בה היתה קדושת ישראל שלהם שלימה. משהיו עוזבים את הארץ, חדלו לקיים את תרי"ג המצוות, שעם עזבם את הארץ פקעה קדושתם בחלקה. לכן, אומר הרמב"ן, נשא יעקב שתי אחיות בחרן, מפני שבה לא היתה קדושת ישראל שלו שלימה והוא לא קיים את התורה כשם שקיים אותה בארץ ישראל כאינו מצווה ועושה. משהגיע לארץ כנען, מתה רחל, שעם כניסתו לגבולה של ארץ ישראל חלה עליו במלואה קדושת ישראל הכוללת קיום המצוות מרצון, הן מצות עשה והן מצות לא-תעשה.

שיטת הרמב"ן נובעת מהרעיון, כי הברית שכרת הקב"ה עם אברהם בדבר קדושת ישראל קשורה בקדושת הארץ: „ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי לכם לא-לקים“. קדושה אישית הבאה מכריתת ברית אי-אפשר להפרידה מ„ארץ מגורך“, מקדושת הארץ. שתי קדושות משולבות הן. כנראה, מפרש הרמב"ן את הפסוק „והייתי לכם לא-לקים“ בדיוק כמו רש"י: „והייתי לכם לא' — שם אחיה

לכם לא', אבל הדר בחו"ל כמי שאין לו א'“. במלים אחרות, קדושת ישראל העתיקה, הנובעת מכריתתו של הקב"ה עם אברהם, דבוקה עם ארץ ישראל, ואי-אפשר להכניס ריווח בין הדברים.

כשהקב"ה נתגלה במצרים ובסיני וקרת אתנו ברית, ושוב קידש אותנו כעם סגולה, לא נתקשרה הקדושה בארץ ישראל: „ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ“. בכל מקום בו נמצא יהודי אין הקדושה מסתלקת ממנו והוא נשאר בנו של עם קדוש. לפיכך אין קדושת ישראל נפקעת אף אם יהודי נמצא על הירח! היא למעלה מן המקום והזמן. אולם קדושת ישראל לפני מתן תורה, שניתנה לאבות ומבוססת על כריתת-ברית הראשונה עם אברהם: „ונתתי לך ולזרעך את כל ארץ מגורך והייתי לכם לא'“, קשורה קשר הדוק עם קדושת הארץ ובלעדה לא יכלה קדושת ישראל שלימה להתקיים. לכן, אומר רמב"ן, קדושת ישראל של האבות בחוץ-לארץ לא היתה קדושה שלימה. רש"י, כנראה, צועד צעד נוסף. לדעתו, לא היתה כריתת הברית הראשונה ארעית, שבטלה עם מתן תורה בסיני. כריתת הברית, כהבטחת הארץ, נצחית היא. גם כיום מקודש היהודי בשתי קדושות: א) קדושת כריתת הברית של האבות — „והייתי לכם לא-לקים“; ב) קדושת ברית סיני — „והייתם לי סגולה מכל העמים, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש“. נמצא, לדעת רש"י, יהודי הדר בארץ ישראל חתום בשתי קדושות: קדושת אברהם וקדושת סיני, ואילו הדר בחו"ל מוכרח להסתפק בקדושת סיני בלבד מאחר שקדושת אברהם, הקשורה קשר הדוק עם קדושת הארץ, חסרה לו. דעתו של רש"י היא, שחו"ל לא דחו את עצם הרעיון של „כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו א'“, מפני שקדושת אברהם נפקעת כחוץ לארץ. הם רק לא קשרו זאת עם הפסוק בויקרא, המתייחס לברית סיני האוניברסלית. אולם בנוגע לפסוק בלך-לך נשאר הרעיון אמת ויציב מפני שהמדובר שם בברית אבות. משום כך הביא רש"י את לשון חז"ל בפרשת לך-לך ללא תיקונים, בעת שבפרשת בהר, הדגה בברית סיני, הכניס רש"י את התיקון, כי יהודי בחוץ-לארץ יכול להכשל בע"ז.

ה) במדבר פרשת מסעי פרק לג
(נג) והורשתם את הארץ וישבתם בה
כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה:

מתוך: מועדי הרב – עמ' קעז-קעח

מצוות יישוב הארץ

ההצהרה שארץ ישראל תופסת מקום מרכזי בהלכה היא פשוטה כהצהרה שיש תרי"ג מצוות בתורה. הרב סיפר שקרא מאמרים שמחבריהם טענו שישבת ארץ ישראל אינה נושא מרכזי ביהדות מכיוון שהרמב"ם לא מנה מצווה זאת בין תרי"ג המצוות. הרב ביטל עיונים אלה כפלפולים של הבל. גם אם מצווה זאת אינה מנויה במניין המצוות, אין ספק שעל פי דין יישוב ארץ ישראל הוא רעיון מרכזי בהלכה. הרמב"ן, למשל, הביא את שיטת הבה"ג (בהשגה למצווה א של ספר המצוות) שאינה מונה את הדיבור הראשון "אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מבית עבדים" כאחת מתרי"ג המצוות, אבל בוודאי הוא מודה שהוא יסוד מרכזי בהלכה. העובדה שמצווה זו אינה מופיעה ברשימת מצוות אינה אומרת דבר בעניין חשיבותה העקרונית.

יתר-על-כן, הרב אמר שראה מאמרים שמהם עולה שליהודי דתי עדיף לגור בחוזה-לארץ מאשר בארץ, שהרי ארץ ישראל מלאה כופרים, ובחוק לארץ אפשר להקים אזורים או יישובים מבודדים שלא יאפשרו לגורמים מבחוץ לחזור פנימה. אף על פי שהמצדדים ברעיון זה הביאו ראיות דחוקות, חשב הרב שיש לו ראייה ניצחת לסתור דעה זו. כל המתחמים שיהודים הקימו, כגון ברוקלין או גייטסהד, אף אחד מהם לא היה קדוש יותר ממחנה הלוייה שהיה חלק ממחנה ישראל במשך נדודי בני ישראל במדבר ארבעים שנה, וזה היה המחנה שבו שכן משה. על אף קדושת המחנה, התחנן משה, אדון הנביאים, "אֶעֱבְדָהּ נָא וְאָרָאָה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַיָּרֵךְ הַטּוֹב הַזֶּה וְהִלְכֵנּוּ" (דברים ג, כה). משה רבנו ידע שקדושת מחנה הלוייה אינה משתווה לקדושת ארץ ישראל. כשם שמשה רבנו ביקש זאת, בקשה כזאת צריכה להיעשות על ידי כל הצדיקים המוצהרים של זמננו, הממעיטים בחשיבות יישוב ארץ ישראל.

על איוה בסיס אפשר להתחיל לעסוק בעיוני סרק הממעיטים בקדושת הארץ? ההלכה עצמה גורה שכל הארצות שבחוצה לארץ טמאות בטומאה השווה לטומאת מת (טומאת ארץ העמים), ואפילו אוויר ארץ העמים מטמא. הרב אמר שאינו מבין כיצד יכולים יהודים הגרים בחוצה לארץ למחות נגד קיום מדינת ישראל!

יתר-על-כן, אי אפשר לטעון שאפשר להפריד את מצוות יישוב הארץ מקיום שלטון מדיני על ארץ ישראל. הרמב"ן הביא מקור שממנו נובעת מצוות יישוב ארץ ישראל "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה" (במדבר לג, נג). יש בו שני דינים: "וישבתם" – פירושו התיישבות (קולוניזציה); "והורשתם" – פירוש למשול, לשלוט. מצוות יישוב הארץ אינה מחייבת התיישבות בלבד. היא מחייבת אף כיבוש הארץ ושלטון בה, לשמור על כוח פוליטי וריבונות על הארץ.¹¹ שני הדינים של מצווה זו מתקיימים באמצעות מדינת ישראל.

אולם, אף אם נתנער מן הפן הפוליטי של המצווה, ונטען שמצווה זו כוללת רק התיישבות, בתקופה שלנו חילוק זה הוא אקדמי בלבד. ייתכן שבתקופת הרמב"ן היתה אפשרות ליישב את הארץ מבלי לכבוש אותה, אבל בתקופתנו, בלי כוח פוליטי אי אפשר ליישב את הארץ. האם נאצר במצרים היה מאפשר יישוב הארץ על ידי יהודים? אם אין שולטים בארץ ישראל, אי אפשר ליישב אותה. ואם היום נטורי קרתא יכולים לגור בארץ ישראל כשהם מוחים על עצם קיום המדינה, הרי בלי קיום המדינה, לא היו יכולים לגור בארץ ישראל כלל.¹²

11 הרמב"ן כתב: "מצוה רביעית שנצטוונו לרשת את הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעובה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם ומסעי לג ורמב"ן שם והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ... נצטוונו אנתנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות ולהשיב בה שבטינו. וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים, אם רצו אחר כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות, אינם רשאים. שנצטוונו בכיבושה ובישיבתה... הכל הוא ממצות עשה הוה שנצטוונו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצוה עשה לדורות, מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאים חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקראו בגדיהם וקראו המקרא הוה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה" (רמב"ן, השגותיו לספר המצוות של הרמב"ם, סכחת העשין ד).

12 כאן העיר הרב שאם אדם או קבוצה נוטים לעזות עובדות, הם ימשיכו לעשות כך, וסיעונים הגויניים הם לבסוף.

(ו) במדבר פרשת מסעי פרק לד

(יג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאָמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ
אֹתָהּ בְּגֹרֶל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לָתֵת לְתַשְׁעַת הַמְּטוֹת וַחֲצֵי הַמְּטָה:
(יד) כִּי לָקְחוּ מִטָּה בְּנֵי הָרְאוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמִטָּה בְּנֵי הַגָּדִי לְבֵית
אֲבֹתָם וַחֲצֵי מִטָּה מִנְּשֵׂה לָקְחוּ נַחֲלָתָם:
(טו) שְׁנֵי הַמְּטוֹת וַחֲצֵי הַמְּטָה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן יָרְחוּ
קְדָמָה מִזְרְחָה: ב

קטע זה תורגם מאנגלית מהספר "לחשוב בקול רם – ספר במדבר" עמ' רמא
משיעור שנתן הרב זצ"ל בירחי' כלה בקיץ תשל"ז
השיעור נרשם ע"י: חוד הולצר
ר' שלמה איתן הגה את התרגום לעברית

קדושת עבר הירדן – קדושת האדמה וקדושת המקום

מעניין, יש הלכה שדייני חוץ לארץ אינם רשאים לפסוק בענייני קנסות, דיינים העוסקים בענייני קנסות צריכים להיות בעלי סמיכה שנתנה להם בארץ ישראל. [רמב"ם הל' סנהדרין פרק ה הלכה ח].

ונשאלת השאלה האם קדושת הארץ קשורה לנתינת סמיכה? ואם אין קדושה לארץ ישראל אחרי החורבן, כמו שטוען בעל התרומות [ספר התרומות שער מה אות ד], שקדושה שנייה בוטלה לגמרי-וששמיטה בזמנה"ז מנהג בעלמא-מדת חסידות, איך נתנו סמיכה בימי התלמוד?

הגמ' במסכת בבא מציעה [פג:19-] מספר איך שרבי – **כמאה ושלושים שנה לאחר החורבן** - ניסה לתת סמיכה לשמואל: 'הוי קא מצטער רבי למסמכיה [לשמואל] ולא הוה מסתייעא מילתא' {טרחה והשתדל רבי לתת סמיכה לשמואל ולא עלה הדבר בידו, כי בכל פעם היה מאורע אחר שהפר את הדבר}. האם קדושה ראשונה וגם קדושה שנייה הם בגדר – 'קדשה לשעתא ולא קידשה לעתיד לבא'? האם הקדושה היא מרכיב חיוני לנתינת סמיכה? איך המשיכו להסמיך (דאורייתא) אחרי החורבן בזמן התנאים?. בעל התרומות [בגידולי תרומות שער סב], והמנחת חינוך [במצווה ד – קידוש החודש; במצווה נא – חקי שור ובמצווה תצא – למנות שופטים ושטרים] נוגעים בשאלה זו.

הרמב"ם מביא בהל' סנהדרין פרק ד הלכה ו: 'אין סומכים זקנים בחו"ל, ואע"פ שאלה הסמוכין נמסרו בא"י' {אף על פי שאלה שנותנים את הסמיכה בעצמם קיבלו סמיכה בארץ ישראל} – בסוף הלכה הוא מוסיף: 'וכל א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה' – למה הוסיף הרמב"ם את הפסקה האחרונה? כנראה שאותה שאלה שהפריעה למנחת חינוך עמדה לפני הרמב"ם – ולכן פסק הלכה ש-'וכל א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה'.

הרמב"ם פסק שקדושה ראשונה שקדש יהושע נפסק ע"י כיבוש נבוכדנצר. עולי בבל בזמן עזרא לא קידשו את כל השטח שהיה מקודש בזמן יהושע. ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים מהוה שטח הרבה יותר גדול מא"י שהחזיקו בו עולי בבל.

הרמב"ם [בהל' תרומות א:ה; ו-א:כו] פוסק שמימי עזרא ועד ימינו ישנו חיוב מדרבנן להביא תרומות ומעשרות משטחי קדושת עולי בבל {''שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד. ובזמן שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם''} – כמו כן יש חיוב מדרבנן להביא תרומות ומעשרות מהשטחים שלא קידשו עולי בבל אבל היו מקודשים ע"י עולי מצרים. [ראה מסכת חגיגה ג: -'הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל']

פסק הרמב"ם בהלכות תרומות אינו קשור ל'סמיכה'!
אפשר לסמוך 'זקנים' לא רק בארץ ישראל שקידשו עולי בבל אלא בכל השטח שקידשו עולי מצרים!
למה? --- קדושה ראשונה קדשה לשעתא ולא קדשה לעתיד לבא!

התשובה היא שהכלל ש-'קדושה ראשונה קדשה לשעתא ולא קדשה לעתיד לבא', שייך רק לתרומות ומעשרות. תרומות ומעשרות הן מצוות **התלויות בארץ** - **התלויות באדמת הארץ**. אם אני שותל עצי פרי או אני זורע וקוצר בארץ אשר החזיקו בו עולי מצרים ולא החזיקו בו עולי בבל, חיוב התרומות ומעשרות הינו רק מדרבנן == אבל זה לא משפיע על נתינת 'סמיכה'. למה?
כי 'סמיכה' הוא דין בקדושת המקום. בכדי לקבל 'סמיכה' המוסמך חייב לעמוד על שתי רגליו על האדמה הקדושה. הוא חייב להיות במקום המקודש. המקום הזה, המקום המקודש, כולל הכל – מהאדמה מתחת ועד לשמים ממעל – זהו הפרוש של מקום, של קדושת המקום.

כאשר מדברים על קדושת ארץ ישראל המונחים קדושת האדמה או קדושת הארץ אינם מונחים במובן הפשטני – המונח קדושת המקום הינו כמו המונח קדושת המקדש – שפירושו קדושת מקום המקדש.

ארץ ישראל היא הארץ הנבחרת. לא היה בכוחו של נבוכדנצר לחלל את קדושת המקום של ארץ ישראל!

כיבוש נבוכדנצר בטל והפסיק את קדושת המצוות התלויות בארץ – באדמת הארץ – כפי שמוכח ברמב"ם. אבל קדושת המקום של ארץ ישראל קדושת הארץ הנבחרת נשארה. קדושת המקום אינה תלויה בכיבוש – כאשר ארץ ישראל הוכרזה כארץ הנבחרת - בחירתה קיימת לצמיתות – זוהי הגדרת בחירה.

ולכן שיטת הרמב"ם היא [הל' סנהדרין ד:יא] - שבגלל שקדושת המקום של ארץ ישראל קיימת לנצח - ואם כל חכמי ישראל מסכימים, ניתן לחדש 'סמיכה'. אבל, אבל, צריכים כולם להסכים . . . !

וכמו כן: כתוב בתורה: **כי ימצא חלל בארמה אשר ה' אלקיך נתן לך לרשתה'** [דב' כא:א] וכתוב בספרי על הפסוק הזה: **'לרבות עבר הירדן'**. הרמב"ם מצטט את הספרי הזה ומוסיף [חל' רוצח י:א] **'אין דין עגלה ערופה נוהג אלא בארץ ישראל, וכן בעבר הירדן'**. אבל עבר הירדן שייך לשטח שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל. לפי הירושלמי ולפי כל הראשונים עבר הירדן הוא שטח שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל - וקדושה ראשונה קדשה לשעתה. ולכן אותה הלכה שהרמב"ם מביא בקשר ל'סמיכה' הוא מביא ג"כ בקשר ל-'עגלה ערופה'. ואותו דין גם חל על בית הדין שמקדש החדש - **{שבימי בית שני ואחריו ניתן היה לקדש את החדש בעבר הירדן}**. וישנן עוד כמה הלכות שחלות בעבר הירדן אחרי בית ראשון.

קדושת עבר הירדן אינה תלויה בפעולות יהושע. יהושע לא כבש את עבר הירדן - משה רבנו כבש את עבר הירדן. בקשר למצוות **התלויות בארץ** גם הכיבוש של משה וגם הכיבוש של יהושע נגמרו. - אבל קדושת ארץ ישראל - קדושת המקום של ארץ ישראל - לא פסקה.

משה רבנו קבע את ערי המקלט בעבר הירדן. ערי המקלט אינן תלויות בשטחי ארץ ישראל שהחזיקו בהם עולי בבל. ערי מקלט אינן תלויות בקדושת אדמת ארץ ישראל ואינן נכללות בכתוב: **'פרי הארמה אשר נתת לי ה' [דב' טו:]**. כל עיר מקלט היא מקום בארץ ישראל והוא קשור לקדושת המקום, לקדושת 'ארץ הנבחרת'. ארץ ישראל הינה מקום הנבחר כמו שבית המקדש הינו מקום הנבחר.

החסידיים אומרים כל שבת בבקר משניות ממסכת כלים [א:טו]:

'עשר קדושות הן' - באיזה סוג של קדושה מדברת המשנה?

עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה . שמביאים וכו'

כל עשר הקדושות האלו לאיזה סוג של קדושה הן שייכות - הן שייכות לקדושת המקום של ארץ ישראל ולקדושת המקום של בית המקדש - וקדושה זו היא נובעת מבחירת ארץ ישראל - קדושת המקום של ארץ ישראל מעלה

לקדושת המקום של בית המקדש. קדושה זו אינה קדושת האדמה ואינה קדושת תרומות ומעשרות .

המשנה מביאה: **ארץ ישראל מקודשת שמביאים ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם.**

ארץ ישראל משתתפת בקדושת המקדש וקדושת המקדש היא המשכיות של קדושת ארץ ישראל.

לא קדושת ארץ ישראל לחוד וקדושת המקדש לחוד - אלא שיש המשכיות.

קדושת המקדש אינה מתחילה במקדש - קדושת המקדש מתחילה בקדושת ארץ ישראל ובונה ועולה דרך עשר הקדושות עד למקום הקדוש ביותר.

המבדיל בין קודש לחול - הוא מבדיל בין **'מקום'** חו"ל שהוא חול

- לבין **'מקום'** ארץ ישראל שהוא קדוש.

ז) במדבר פרשת מסעי פרק לד
 (יג) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ
 אֹתָהּ בְּגֹרֶל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לָתֵת לְהַשְׁעֵת הַמַּטּוֹת וַחֲצֵי הַמַּטֵּה:
 (יד) כִּי לָקְחוּ מִטֵּה בְּנֵי הָרְאוּבֵנִי לְבַיִת אֲבֹתָם וּמִטֵּה בְּנֵי הַגָּדִי לְבַיִת
 אֲבֹתָם וַחֲצֵי מִטֵּה מְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם:
 (טו) שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצֵי הַמַּטֵּה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן יַרְחוּ
 קְדָמָה מִזְרָחָה: פ

מתוך: חמש דרשות-עמ' צב-צג

ח) במדבר פרשת מסעי פרק לה
 (יא) וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלַט תְּהִיינָה לָכֶם
 וְנָס שָׂמָה רֹצֵחַ מִכָּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה:

מתוך: ימי זיכרון – עמ' קיח-קיט

פרשת ערי מקלט מובאת בתורה כמה פעמים: "והקרייתם לכם ערים, ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה" (במדבר לה, יא); "ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת, הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי" (דברים יט, ה). הרציחה – הפשע הנתעב ביותר – היא תוצאה של המגמה לחטוב עצים ביער, של היעדר קשר אהבה וזיקה לקיום נעלה יותר, של חוסר מולדת וצוענות רוחנית. כאשר רואים את העולם כעין יער גדול, שבו חס ושלום "לית דין ולית דין" ושבו "הכפירים שואגים לטרף" ושבו עסקו של האדם אינו אלא "לחטוב עצים", לצבור עוצמה וכסף ושלטון – הרי שבעולם כזה תופעת הרציחה היא בלתי נמנעת, כנאמר: "ונדחה ידו ... ונשל הברזל מן העץ". התרופה לכך היא בקשת כפרה – חיפוש הבית, ניסיון ומאמץ להכות שרשים במקום רוחני – בערי מקלט.

ישנם אנשים העושים את כל חייהם בבתי מלון שביערות העולם ואף פעם לא טעמו טעם בית. אמנם נוח בבית המלון, אך האדם מרגיש עצמו בו בודד וגלמוד, תלוש ומנותק מהכול. כל זמן שהאדם עודו צעיר לימים, עשוי הוא למלא את החלל הריק ברעשי הזמן. מכיוון שהוא מתבגר והולך, הריהו מתחיל להרגיש יותר ויותר את הבדידות. אדם שבזבז את כל נכסיו הרוחניים מחמת שהחכמה שבראשו שיכנעה אותו, שאינו צריך להיות קשור לשום מקום ושיוכל להתקיים בלי בית הבחירה, סופו לומר בזקנותו "הבל הבלים". זוהי מציאות חייו לעת זיקנה. והרי מהו האדם בלי אמונה! – דומה הוא לעץ שנעקר משרשיו, לעץ עקור המטולטל בכל רוח.

בנוגע למצוות הקשורות עם ארץ ישראל יש לנו שתי קבוצות: 1) מצוות התלויות בארץ – חובות קרקע. שאינן נוהגות בחוץ-לארץ; 2) הלכות שאין להן שייכות לחובות קרקע. ולמרות זה קשורות הן עם ארץ ישראל. למשל: עגלה ערופה. סמיכת חכמים. קידוש החדש ועיבור השנה. הרמב"ם פוסק, כי בנוגע למצוות התלויות בארץ נוהגת קדושת ארץ-ישראל שמדאורייתא רק במקומות שכבשו עולי בבל. סכיון שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. ואשר למצוות האחרות. כגון עגלה ערופה או סמיכה. נוהגות הן אף במקומות שכבשו עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל. אעפ"י שבטלה קדושה ראשונה. (עיון רמב"ם פ"י מהלכות רוצח ושמירת הנפש. הלכה א'; פ"ד מהלכות סנהדרין. הלכה ר'. וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה).

תירוצ לזה שמעתי פעם מאבי. ז"ל. כי סמיכה ועגלה ערופה וקידוש החדש אינם תלויים בקדושת הארץ – כי הרי אין להם שייכות לחובת קרקע – אלא בשם ארץ ישראל. אמנם אנו אומרים כי קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא. אבל במה דברים אמורים. בנוגע לקדושת הארץ ולא בשם ארץ ישראל. שאינו בטל לעולם. סמילא נהגים שלשת הדברים תאלה בכל המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים.

אני רוצה להתקדם עוד צעד הלאה. שייכותן של מצוות התלויות בארץ לארץ ישראל וקדושת הארץ – אנו מבינים. מפני שהן חובת קרקע והגידולים צריכים להיות גידולי קרקע מקדשת. אולם עגלה ערופה. סמיכה וקידוש החדש. שאין להם שום זיקה לקדושת הקרקע של ארץ ישראל וקשורים הם רק עם שם ארץ ישראל. מושגתים על חיסוד שהסברנו בדרשתנו. כי ליהודי חוץ-לארץ חסרה הקדושה של בריח אבות. ההלכה של ארץ ישראל בנוגע לשלשה הענינים הללו אין להם קשר עם קרקע ארץ ישראל. אלא עם הגברא הדר בארץ-ישראל. הקשר בין קדושת ישראל וארץ ישראל אינו תלוי בקדושת ארץ-ישראל. אלא בשם איי.

ט) במדבר פרשת מסעי פרק לה
(יז) **וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר יָמוּת בָּהּ הִכְהוּ וַיָּמָת**
רִצְחָהּ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרִצְחָה:

מתוך: נפש הרב-עמ' שיב

פרשת מסעי: ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו וכו', ומהכא ילפינן (בי"ק צ:--צא.) דבעינן אומד למיתה. והרמב"ם הביא דין זה בריש פ"ג מהל' רוצח, וז"ל, המכה את חברו בזדון באבן או בעץ והמיתו, אומדים דבר שהכה בו ומקום שהכה עליו, אם ראוי אותו חפץ להמית באבר זה או אינו ראוי וכו'. ומשמע מלשון הרמב"ם דלא בעינן אומד אלא להורג במזיד ולענין עונש מיתה, ולא להורג בשוגג ולענין גלות. ובאמת ד"ז הוי חידוש, דהתוסי כתבו בכתובות (לג:) ד"ה דלמא, דגבי גלות אשכחן מילי טובא דפטור [כגון דרך עליה, ובלא מת לאלתר, דחיישינן שמא הרוח בלבלתו] ובהורג במזיד לא נוהגים פטורים אלו. וכאן מצאנו להיפך, שהפטור הזה [היכא דלפי האומד לא היה צריך למות] נוהג דוקא במזיד ולא בשוגג.

ובקשר לדברי התוסי, דאשכחן מילי טובא דפטרינן בהורג בשגגה ולא בהורג במזיד, והביאו בתורת דוגמא ההורג בדרך עליה, עיי רמב"ם ריש פ"ו מהל' רוצח שהבין ענין זה באופן אחר לגמרי, דז"ל שם, שלשה הם ההורגים בלא כונה, יש הורג בשגגה והעלמה נמורה... וצונו שיגלה לערי מקלט וינצל... ויש הורג ותהיה השגגה קרוב לאונס והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא... וצונו שהוא פטור מן הגלות... ויש הורג בשגגה ותהיה השגגה קרובה לזדון... וצונו שאינו גולה... ואין ערי מקלט קולטות אותו... לפיכך אם מצאו גואל הדם בכל מקום והרגו פטור. ובהייב שמה כ', מי שהיה דולה את החבית להעלותה לנג... או שהיה עולה בסולם ונפל על חברו והרגו פטור מן הגלות, שזה כמו אונס הוא... אלא כמו פלא הוא, עכ"ל. הרי דס"ל דפטור דדרך עליה אינו סתם גזיה"כ בעלמא, אלא גדרו דבכה"ג הוי שוגג הקרוב לאונס. ולדבריו פשיטא דלא שייך שיהיה נוהג ד"ז בהורג במזיד.

רמב"ם ספר שופטים הלכות סנהדרין פרק ט הלכה ג
בית דין הגדול שבא להם מחלוקת בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות בין בדיני תורה.
אין מוסיפין עליהן אלא דנין אלו כנגד אלו והולכין אחר הרוב שלהן. ואם בדין אחד מן
הנהרגין נחלקו דנין אלו כנגד אלו עד שיפטרורו או יתחייב:

יישום הדין:

ושפטו העדה – והצילו העדה

י – יד) במדבר פרשת מסעי פרק לה

(כד) וּשְׁפָטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמִּפְּהָ וּבֵין גְּאֵל הַדָּם
עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה:

(כה) וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת הַרֹצֵחַ מִיַּד גְּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה
אֶל עִיר מְקַלְטוֹ אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה וְיָשָׁב בָּהּ עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל
אֲשֶׁר מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ:

רמב"ם ספר שופטים הלכות סנהדרין פרק ה הלכה ה

ומניין שאין דנין דיני נפשות אלא בעשרים ושלושה: אף על פי
שדברי קבלה הן, הרי הוא אומר "ושפטו, העדה - והצילו העדה"
(במדבר לה, כד-כה) -- עדה שופטת, ועדה מצלת. עדה שופטת והן
המחייבין, ועדה מצלת והן המזכין, ואין עדה פחותה מעשרה--הרי
עשרים. ומוסיפין שלושה כדי שיהיה בית דין שקול, ויהיה בו "אחרי
רבים--להטות" (שמות כג, ב).

הקדמה

"והצילו העדה" התפרשה אצל חז"ל כחובה כללית להצלת הנאשם,
כלומר לעשות כל מאמץ בניסיון למצוא לו צד זכות. חובת ההצלה
באה לידי ביטוי בכל תחומי המשפט הפלילי. בדיני הראיות מנומקת
הדעה, לפיה לא ניתן להרשיע על יסוד רוב רגיל, בקביעה: "התורה
אמרה 'ושפטו העדה והצילו העדה', ואת אמרת זיל בתר רובא [=לך
אחר הרוב]?"¹. בתלמוד הירושלמי מנומקים חלק מכללי הפסלות
מלשבת בדין באותה הדרך: "'ושפטו העדה והצילו העדה' - שלא יהא
העדה [=הדיינים] לא קרובי מכה ולא קרובי מוכה"². ובדומה לכך,
בתלמוד הבבלי ביחס לפסול עד ראיה מלדון: "דרחמנא [=הקב"ה]
אמר 'ושפטו העדה והצילו העדה', וכיון דחזויהו דקטל נפשא, לא מצו
חזו ליה זכותא [=וכיון שראוהו שהרג את הנפש, אינם יכולים לראות
לו זכות]"³. וכן הוא גם ביחס לפסילת עדויות שנפלו בהן אי-
התאמות⁴.

1. סנהדרין טו ע"א.

2. ירושלמי, סנהדרין, פרק ג, הלכה ט.

3. ראש השנה כו ע"א. לסיכום הדעות להלכה, ראה אנציקלופדיה תלמודית,
בערך אין עד נעשה דיין.

4. ראה נתיבות המשפט (ביאורים), סימן ל, ס"ק ה.

ב"ד הגדול שבא להם מחלוקת בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות בין בדיני תורה.
אין מוסיפין עליהן אלא דנין אלו כנגד אלו והולכין אחר הרוב שלהן. ואם בדין אחד מן
הנהרגין נחלקו דנין אלו כנגד אלו עד שיפטרורו או יתחייב:
ב"ד הגדול שבא להם מחלוקת בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות בין בדיני תורה.
אין מוסיפין עליהן אלא דנין אלו כנגד אלו והולכין אחר הרוב שלהן. ואם בדין אחד מן
הנהרגין נחלקו דנין אלו כנגד אלו עד שיפטרורו או יתחייב:
ב"ד הגדול שבא להם מחלוקת בין בדיני נפשות בין בדיני ממונות בין בדיני תורה.
אין מוסיפין עליהן אלא דנין אלו כנגד אלו והולכין אחר הרוב שלהן. ואם בדין אחד מן
הנהרגין נחלקו דנין אלו כנגד אלו עד שיפטרורו או יתחייב:

והנהגה באמת הדין דאין מוסיפין על ב"ד הגדול מבואר
בסוף פרק היו בודקין (סנהדרין דף מ"ג), וא"כ
ל"ע סתירת הסוגיות דהוריות וסנהדרין. אלא
דמהסוגיא בסנהדרין אין שום סתירה לגמ' דהוריות,
דבסנהדרין הגמ' קאי על אחד מחייבי מיתות ב"ד
שעומד לפניהם והם דנים עליו. וע"כ י"ל דהדין של אין
מוסיפין על ב"ד הגדול, אינו מדיני וחלופי ב"ד הגדול
דליכא גב' יותר מע"א. אלא דהוא מדיני ושפטו העדה
והצילו העדה. דאם ע"א כבר מתוכחים ודנים בזה והדיו
עדיין אינו ברור, אז פוטרים את הנידון. וא"כ אין זה
שייך לשאר הוראות של כל התורה כולה, אבל הרמב"ם
שהביא הך דינא גם לגבי שאר הוראות [וע"כ דסובר
דהוא מדיני וחלופי ב"ד הגדול], ל"ע מהגמ' דהוריות.

ואשר דנראה לומר, דכל הך דינא דאין מוסיפין על
 ב"ד הגדול אינו משום דעל יותר מע"א לא
 נאמר חלות דין ב"ד הגדול, דבהלכות מנין וחפלא של
 סנהדרין אינו חלוק ב"ד הגדול משאר ב"ד, אלא דיסוד
 הדין נאמר בהלכות בירור הדין של ב"ד הגדול, דב"ד
 הגדול מופקע מחלות דין ספק והוראה של ספק, וצריך
 ב"ד הגדול לקצוע כל הלכה שנשאל עלי' בהוראה ודאי
 ולצרר את הדין, ולא נאמר דין של ספק לגבי ב"ד
 הגדול. והנה כל הדין של הוספה נאמר גבי הוראה
 ספק, מטעמא של כדי שלא ילאו מצ"ד מעורבצין
 כמבואר בסנהדרין דף מ"ב. וע"כ בזה הוא דחלוק ב"ד
 הגדול משאר ב"ד, דבשאר ב"ד איכא דין ספק, דב"ד
 יכול לומר איני יודע את הדין, וכדחזינן (רמב"ם פ"ט מה'
 סנהדרין ה"ב) דגדול שבדיינים אומר נזדקן הדין וע"י זה
 פוטרים אותו, וזהו דמחדש דין הוספה, משא"כ ב"ד
 הגדול מופקע מכל זה, ולא שייך גבי' יציאה מצ"ד
 מעורבצין, דדינו הוא לצרר את ההלכה ולא להניחו
 בתורת ספק, וצירור הדין צריך להיות על ידו ולא ע"י
 הנוספים, וע"כ הוספה זו אינה מטרפת גם לעצמה
 של סנהדרין בנוגע לקציעות וצירור ההלכה ולכן אין
 מוסיפין. וא"כ אין זה שייך אלא להלכות קציעות וצירור
 הלכה ודין התורה של ב"ד הגדול, משא"כ הגמ'
 בהוריות דמיירי בשגגת הוראה דהוא כנגד דיני התורה,
 בהלכה בטעות לא שייך כלל כל דין צירור וקציעות, וכל
 חלות דינה הוא רק מעשה ושם הוראה של ב"ד הגדול,
 בזה הדר דינא דב"ד הגדול לא שאני משאר ב"ד של
 בה"ת, וגם אם יתוספו יותר מהמנין כולם הם חפלא
 של ב"ד. ומו הרי כל דין הוראה כולם לא נאמר צירור
 ההלכה, דהרי בהלכות צירור הדין אמרינן רובו ככולו,

וכולו לא מעלה ולא מוריד, ורק בעצם המעשה של
 הוראה ב"ד נאמר הך דינא, ולזה גם הנוספים שייכים,
 ומשו"ה משכחת לה מאה שהורו.

והנה לשון הרמב"ם הוא, ב"ד הגדול וכו' בין ב"ד
 בין ב"ד מ בין בדיני תורה וכו' והולכין אחר
 הרוצ שלהן ואם בדין אחד מן הנהרגין נחלקו דין אלו
 כנגד אלו עד שיפטרוהו או יתחייב עכ"ל. וצ"ע למה
 הוסיף הרמב"ם הך ואם בדין אחד מן הנהרגין נחלקו,
 הלא כבר כתב בין ב"ד"ו. ואשר דנראה פשוט דהרישא
 קאי על מחלוקת בכלל ב"ד"ו בעצם דין התורה, והסיפא
 קאי הלכה למעשה היכא שהנידון עומד לפניהם והם
 דנים אותו. וצ"ע הלא גם בזה הולכין אחר הרוצ ולמה
 שינה בלשונו. ומו מדוע שינוי זה נקט רק לענין נפשות.

ואשר דנראה דהרישא והסיפא שני ענינים נפרדים
 הם, דצרישא מבואר רק דב"ד הגדול ליכא
 הוספה, ואם נחלקו אז צריכים בעצמם לצרר את הדין,
 ואילו בסיפא מבואר דין אחר, דליכא דין של נזדקן הדין
 ב"ד הגדול, דהרי בהלכה הקודמת מבואר דאם הרוצ
 אינו מחקיים אז גדול שבדיינים אומר נזדקן הדין, וזהו
 שכתב הרמב"ם דב"ד הגדול צריכים לדון אלו כנגד
 אלו עד שיפטרוהו או יתחייב בתורת ודאי ע"י צירור
 ההלכה, אבל נזדקן הדין ליכא ב"ד הגדול. וביאור הדין
 הוא כש"כ למעלה, דיסוד הדין של נזדקן הדין הוא
 בהוראה ספק הפוטרת את הנידון, וב"ד הגדול מופקע
 מהוראה ספק. וע"כ נקיט הרמב"ם בסיפא רק בנפשות
 משום דכל דין נזדקן הדין הוא רק בנפשות, כמבואר
 בסנהדרין סוף פרק היו נזדקין וברמב"ם פ"ח מה'
 סנהדרין ה"ב.

דף פד ע"א. רש"י ד"ה מאי עבדינן כו'.
בגליון הש"ס להגרע"א זצ"ל הקשה וז"ל ק"ל כיון
דהוא עדות שא"א יכול להזימה לא מקרי עדות ואמרי'
שמא באמת לא הרג א"כ מאי פרכינן הא שפיר
מתקיים משפט אחד אלא דפטרינן ליה דליכא עדות
דהרג וצ"ע עכ"ל. ונראה לתרץ שיש שני אופני עדות
שאאי"ל והם שני דינים שונים:

א) עדות שאאי"ל כשהוכחו העדים בדרישה
וחקירה, בכה"ג הנאמנות של העדים הופקעה לגמרי
ואין שם עדות כלל. דין זה חל מדאורייתא בכל עדות
שבתורה - בין בעדי נפשות ובין בעדי ממון, וכדכתב
הרמב"ם (פ"ג מהל' עדות הל"א-ג') ז"ל אחד דיני
ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה כו' אבל
אמרו חכמים כדי שלא תנעול דלת בפני לוי' אין עדי
ממון צריכין דרישה וחקירה כו' אע"פ שאין עדי
ממונות צריכין דרישה וחקירה אם הכחישו העדים זה
את זה בדרישות או בחקירות עדותן בטילה כו' עכ"ל.
ב) כשהעידו העדים על הטריפה שהרג, בכה"ג
פטורים מעונש מיתה דהזמה, כי ההורג את הטרפה
פטור, והויין עדות שאאי"ל משום שאינם בני העונש
דהזמה. ונראה שדין זה שייך רק לדיני נפשות משום
דין דוהצילו העדה, ואינו שייך בדיני ממונות. וכן
מדויק ממה שכ' הרמב"ם בפ"ב מהל' רוצח (הל"ט)
ז"ל אדם טריפה שהרג כו' בפני עדים פטור שמא
יזומו ואם הוזמו אינן נהרגין שהרי לא זממו אלא
להרוג טריפה וכל עדות שאינה ראוי להזמה אינה
עדות בדיני נפשות עכ"ל. ונראה שבאופן הזה, נאמנות
העדים קיימת ואע"פ שנאמנים הרוצח פטור. כלומר,
משום הדין דוהצילו העדה, אין בית דין גומרים את
דינו להורגו, כיון שחסר בהם העונש אם הוזמו. ונראה
שבאופן כזה, גואל הדם יכול להרוג את הרוצח, שיש
לעדים נאמנות שרצח, אלא שאין בי"ד ממיתים אותו.
ולפיכך עדיין ניתן להריגת גואל הדם. ואילו בהוכחו
בדו"ח אינם נאמנים כלל ואין רשות לגואל הדם
להרוג אותו.

(יג) מתוך: שיעורי הרב על מסכת סנהדרין – עמ' קג

מסכת סנהדרין דף ט ע' א

קפ) א"ר יוסי בד"א בדיני נפשות אבל בדיני סמונות תתקים העדות בשאר. ופרש"י (ד"ה בדיני נפשות) דהך דין דנמצא אחד קרוב או פסול הוי מדיני הצלה דכתיב והצילו העדה, ולכן נוהג רק בדיני נפשות ולא בדיני ממונות. אולם התוס' (מכות ו ע"א ד"ה א"ר יוסי) כתבו דהוא משום דרק בנפשות שייך הך דרשה דמה שנים שנמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה, דהא בממונות השני יכול לחייב בשבועה, ואם כן לא שייך למימר דעדות השני בטלה, וממילא דלא שייך דין נמצא אחד קרוב או פסול בממונות. ויתכן דנפק"מ בין רש"י לתוס' לגבי עדי דבר שבערה, אי אמרינן בזה נמצא אחד קרוב או פסול עדות כולם בטלה. דלרש"י קרוב או פסול לא יבטל עדות כולם, דדיני הצלה אינם נוהגין לגבי דבר שבערה אלא רק בדיני נפשות. משא"כ לדעת התוס' י"ל דעדות כולם בטלה, דהך דרשה דמה שנים וכו' לכאורה שייכת גם כן לגבי עדות בדבר שבערה.

(יב) מתוך: רשימות שיעורים על מסכת שבועות חלק ב – עמ' פא

מסכת שבועות דף לד ע"ב

עיין במנ"ח (מצוה פ"ב) שחקר האם הורגים בן נח באומדנא הקרוב לודאי - האם חלין בב"נ הפטור וגזיה"כ של ונקי וצדיק אל תהרג, עיי"ש. ועוד יש להסתפק מה יהיה דין המסית בעדות של אומדנא דמוכח כשחסרה ראיית עדות ממש - האם חל הפטור של ונקי וצדיק אל תהרג או לא. ביאור הספק כי י"ל שבאופן של אומדנא בלי ראיית עדות התורה חידשה שחסרה חלות דין דרישה וחקירה המעכבת בד"נ בעלמא - ולכן אף מסית יפטר כי צריך דו"ח, אר"ד שהפטור של ונקי וצדיק אל תהרג חל מדין והצילו העדה, והרי פטור והצילו העדה אינו נוהג במסית ויתחייב. אותו הספק מבאר אף את הספק בב"נ, ודו"ק.

מסכת סנהדרין דף כט ע' א

והוי ממון דידיה והוא יכול לעשות בממונו איך שהוא רוצה, וכל עוד שהוא אינו טוען כן בעד עצמו אין הבית דין צריכין לטעון כן עבורו. אבל בנפשות הרי אין הוא הבעלים על חייו לעשות איך שהוא רוצה, ולכן הבית דין צריכים לטעון עבורו, דאין הוא הבעלים על חייו דלימא ביה שחייב לטעון בעד עצמו. ובדיני ממונות יצטרכו הבית דין לטעון עבורו היכא דהוא אלם, דכיון שאין הוא יודע מה לטעון מחוייבין הם לטעון עבורו. ובנפשות לעולם הוי כאילו הבעל דין אינו כאן לטעון, מכיון שאין הוא הבעלים על חייו, דעל הבית דין לדאוג על חייו אפילו יותר ממנו, וכמבואר. אבל בעצם הדין לא שאני דיני ממונות מדיני נפשות, אלא רק חלוקים הם מפאת חלות שם בעל דין, וכיון דליכא בעל דין כאן בנפשות ממילא דטענינן עבורו.

ובדיני נפשות אע"ג דלא טען טוענין לו - בביאור החילוק בין ממונות לנפשות, אפשר דטוענין בנפשות משום דיני הצלה אשר ילפינן מוהצילו העדה, אבל זה אינו שייך לגבי דיני ממונות. (ורק טוענין עבורו ביתום וכדומה מדין פתח פיך לאלם היכא שהוא אינו יכול לטעון בעצמו. אבל בשאינו אלם, אין טוענין כלל עבורו. אבל שאני טענת שלא להשביע דאינו טענת הכחשה כמבואר לעיל, דהיינו שאינו טענה חדשה כלל אלא רק פירוש דבריו, ולכן מבארין דבריו כן עבורו.) או דילמא יש לפרש אחרת, דבעצם החלות לא שאני דיני ממונות מדיני נפשות לגבי טענות שטוענין הבית דין עבורו. אלא שאני בחלות הבעל דין, דבדיני נפשות לא חל ביה שם בעל דין בכלל ולכן שייך לטעון עבורו. אבל בדיני ממונות, הרי הוא עצמו הבעל דין,

טו) במדבר פרשת מסעי פרק לה
(כח) **כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יָשֵׁב עַד מוֹת הַפֶּהֶן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי
מוֹת הַפֶּהֶן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ:**

מתוך: ברכת יצחק-עמ' רמד

יש להוכיח דמה דרוצח בשוגג גולה הוי דין כפרה,
מהא דאיתא בגמ' (מכות ב:), "מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב גלות אין אומרים יגלה זה תחתיו. מנא הני מילי. אמר ר"ל דאמר קרא 'הוא ינוס' ולא זוממין. ר"י אומר ק"ו ומה שעשה מעשה במזיד אינו גולה, הן שלא עשו מעשה במזיד אינו דין שלא יגלו. והיא נותנת, הוא שעשה מעשה במזיד לא ליגלי. כי היכי דלא תיהוי ליה כפרה". וכן מוכח מגמ' שם (ח, ב) גבי הורג אביו לר"ש דאמר חנק חמור מסייף: "שגגת סייף ניתנה לכפרה [ר"ל גלות], שגגת חנק לא ניתנה לכפרה". וממו"ר מרן הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל שמעתי להוכיח דיש מחייב של כפרה, מהגמ' שם (יא, ב) "נגמר דינו ומת מוליכין את עצמותיו לשם", וכן הוא ברמב"ם (הל' רוצח ושמי"נ פ"ז ה"ג): "רוצח שנגמר דינו להגלותו ומת קודם שיגלה מוליכין עצמותיו לשם, ורוצח שמת בעיר מקלטו קוברין אותו שם". הרי דאף לאחר מותו שייך דין גלות, ופשוט דזה מדין כפרה.

טז) במדבר פרשת מסעי פרק לה
(כט) והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם
בכל מושבותיכם:

מתוך: בשם אומרם-עמ' כ-כג

ציווי מינוי שופטים בארץ

המשנה במסכת מכות (ז' ע"א) אומרת: "סנהדרין נוהגת בארץ ובחוץ לארץ". שואלת הגמרא: "מנא הני מילי? דתנו רבנן: והיו אלה לכם לחוקת משפט לדורותיכם (במדבר ל"ה), למדנו, לסנהדרין שנוהגת בארץ ובחוץ לארץ. אם כן מה תלמוד לומר 'בשעריך'! (דברים י"ז) - בשעריך אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. ובחוץ לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך, ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר". אנו למדים מדברים אלה, כי הגמרא מדגישה בדבריה כי ישנו הבדל בין ארץ ישראל לבין חוץ לארץ. אבל בשניהם צריך למנות דיינים.

רש"י כותב (מסכת מכות, שם): "מה תלמוד לומר בשעריך - שופטים ושוטרים תתן לך וגו'". נדגיש, כי לפי הגהות "תורה אור", הגמרא שמוכירה "בשעריך", מתכוונת לנאמר בדברים (י"ז ח'): "כי יפלא ממך דבר למשפט...דברי ריבות בשעריך", ואילו הרש"י מדגיש כי כוונתה של הגמרא, לפסוק שלנו: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך". הרש"י כותב בהמשך: "אתה מושיב...פלך, הפרכיא". במילון ארמי-עברי (לע"צ מלמד) מפרש: "הפרכי - שלטונות". לפי רש"י: כוונת הגמרא היא, כי בארץ מושיבים דיינים בכל פלך ובכל עיר, ואילו בחוץ לארץ, מושיבים רק בכל פלך, ולא מושיבים בכל עיר. כלומר: בחוץ לארץ שאין השלטון בידי ישראל, יש למנות דיינים רק באזורים שתחת השנחתנו, וזהו פלך.

נבדוק עתה את לשונו של הרמב"ם,

וכך כתב הרמב"ם (הלכות סנהדרין א' א'): "מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים, בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך, שנאמר: שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך...". מסביר הרב, שכוונת הרמב"ם היא, כי צריך למנות בתי-דין גם בארץ וגם בחוץ לארץ. ממשך הרמב"ם לכתוב (שם הלכה ב'): "אין אנו חייבים להעמיד בתי-דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, אלא בארץ ישראל בלבד. אבל בחוץ לארץ, אינן חייבין להעמיד בית דין בכל פלך ופלך, שנאמר: תתן לך בכל שעריך אשר הי אלקיך נתן לך לשבטיך". מסביר הרב: לפי הרמב"ם, צריך למנות דיינים בכל עיר ועיר, גם בחוץ לארץ. יוצא מזה, שהסברו של הרב סולובייצ'יק זצ"ל - המתייחס לדעת הרמב"ם - לכאורה, אינו לפי דעת הרמב"ן.

מצות מינוי שופטים היא חלק מיישוב הארץ

הרב מוכיח, כי מינוי שופטים בארץ, הוא שלב ראשון ליישוב ארץ ישראל. ראשית, הוא מצטט את פרק א' (פסוקים ט"ו-כ"ב) בספר דברים. בפסוקים אלה, מזכיר משה רבינו את ההסטוריה של עם ישראל, מתקופה של אחר מתן תורה ועד הבקשה לשליחת מרגלים. וכך נאמר: "ואומר אליכם בעת ההיא לאמור, לא אוכל לבדי שאת אתכם". מיד אחרי מתן תורה, מרגיש משה כי הוא זקוק לעזרה בהנהגת העם. בפסוקים שלאחר-מכן, אנו קוראים על הקמת בית-דין, כמו שנאמר: "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם". לאחר מינוי הדיינים נאמר: "ונסע מחורב ונלך את המדבר הגדול והנורא ההוא". שואל הרב: והרי לאחר יציאת מצרים, היה צריך משה לכאורה, לעסוק במינוי חיילים לצבא, כדי לכבוש את הארץ, ומדוע עסק עתה דוקא במינוי דיינים! מדגיש הרב כי הדבר היחיד שהיו ישראל צריכים לעשות הוא מינוי דיינים, כי הארץ היתה מוכנה להיכבש לפניהם, ולא היה צריך לעשות מלחמה כדי לכבושה. אנו רואים, כי הרמב"ן מחזק את הדעה הזו, כמו שהוא כתב (שם א' ט'): "והנה קבלנו את התורה, והיה עליכם שופטים ושוטרים, לשפוט ולהנהיג אתכם. והנה היינו מוכנים ומזומנים לבוא בארץ, ונסע מחורב לדגלנו, עם שופטינו וזקנינו...". כלומר: הכל היה מוכן לכניסה לארץ, ורק צריך למנות שופטים.

מצות מינוי שופטים היא חלק מקדושת הארץ

ראינו עד עתה, כי ישנו קשר הדוק בין מינוי שופטים לבין יישוב ארץ ישראל, המתבטא במצוה "עלה רש כאשר דבר הי אלוקי אבותיך לך" (דברים א' כ"א). ההלכה האומרת, כי בארץ ישראל צריך למנות דיינים בכל עיר ועיר, מחזקת את הנקודה הזו, כי בעצם, ישנן כמה מצוות המתייחסות לכל עיר ועיר בארץ, ולא בחוץ לארץ. נזכיר כמה דוגמאות לכך: א) עגלה ערופה. ב) עיר הנדחת. ג) ערי-חומה. ד) ערי מקלט. כל המצוות הללו נוהגות רק בארץ ישראל. הרב נותן להם כותרת "מצוות התלויות בקדושת ערי ישראל". על סמך זה, ישנן מצוות רבות בארץ שקיומן תלויות ביישוב ערי ישראל, לכך דרושות פעולות מסויימות, הכוללות גם מינוי שופטים בכל עיר ועיר. בחוץ לארץ, שאין מצוות המבוססות על קיום העיר, צריך למצוא סיבה אחרת למינוי השופטים. לכן צריך אפוא למצוא סיבה הגיונית, כי כשמתעורר צורך לקיום יחסי שלום בחוץ לארץ, אז מבצעים את פעולת מינוי הדיינים.

יז) במדבר פרשת מסעי פרק לו
(ט) ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו
ידבקו מטות בני ישראל:

מתוך: נפש הרב-עמ' רצא-רצב

פרשת מסעי: חגיגה (טו.) יצתה בת קול ואמרה שובו בנים שובכים חוץ מאחר. אמר הואיל ואיטריד ההוא גברא מההוא עלמא, ליפוק ליתנהי בהאי עלמא וכו'. וכמדומה לי ששמעתי מכבי רבנו, ז"ל, דהבת קול לא אמרה להדיא שאין ביכלתו של אלישע בן אבווי לשוב, ושלא תועיל לו התשובה, אלא שהצהירה שובו בנים שובכים, ולפי הבנת חכמינו ז"ל בדרשת המקראות, יש לנו לדרוש "בן" ולא אחר. דעיין גמ' קדושין (יג:) מיתת הבעל מנלן...מדאמר קרא פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה. מתקיף לה רב שישא ברי' דרב אידי, אימא מאן אחר יבס. אי"ר אשי שתי תשובות בדבר. חדא, דיבס לא איקרי אחר וכו'. וכן עגמי סוטה (ה:) והלכה והיתה לאיש אחר, לאיש אחר ולא ליבס. וכן עגמי ב"ב (קיג.) דקרא דכתיב ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר, בסיבת הבעל הכתוב מדבר. אתה אומר בסיבת הבעל, או אינו אלא בסיבת הבן...רב אשי אמר, אמר קרא ממטה למטה אחר, ובן לאו אחר הוא. הרי שלפי דרשת חכמינו, ז"ל, כל היכא דכתיב בקרא "בן" לא מצי קאי אאחר, וכל היכא דכתיב "אחר", לא מצי קאי אבן. וממילא י"ל דכך שמע את הבת קול קוראת ואומרת, שובו בנים שובכים, ומלשון "בנים" דרשינן בן, ולא אחר. אלא שכאן טעה אלישע ב"א והבין על עצמו שהוא כבר יצא מגדר בן והגיע לבחינת ולמדרגת אחר, ואשר ממילא שוב לא תועיל בעדו התשובה. ובזה טעה, דבאמת עדיין היה בבחינת בן.²

2. ועיי' סי' על התשובה (עמ' ט) שרק אחר, שעונותיו הכבידו עליו, והרחיקוהו מרחק כהרוב, שומע בת קול כזאת שאינה קיימת. האמת היא שאין "חוץ" בתשובה...עיי"ש. ועיי"ש עוד (עמ' קסא) שאלישע ידע שחכ התשובה קיים. הוא שמע את הקריאה שובו בנים שובכים, אבל ריחוקו גרם לו ששמע בנוסף לכך את סיום הקריאה "חוץ מאחר".